

Officiële ondertekening van de 'Remise-reprise' op de Belgische ambassade te Moskou, 25 mei 2002

De Belgische archieven in Moskou: a never ending story?

Wouter Steenhaut, m.m.v. Michel Vermote, Amsab

Met een kleine plechtigheid op de Belgische ambassade te Moskou op vrijdag 24 mei 2002 werd de officiële overdracht geregeld van de archieven die in ons land werden geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De ondertekening van de officiële overeenkomst 'Remise-reprise' door de Belgische ambassadeur en door de voorzitter van de Russische overkoepelende archiefcommissie werd gesymboliseerd door de plechtige overhandiging van de laatste Belgische archiefdoos in Moskou. Het betrof een dossier uit het archief van het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (NISG), de vooroorlogse voorloper van Amsab. Het was een eerbewijs van de Russische archivariissen van het voormalig Russisch Bijzonder Staatsarchief aan de Amsab-navorsers bij hun zoektocht naar de verloren gewaande Belgische archieven.

Deze zoektocht startte in de jaren zeventig. Alle mogelijke hypotheses over het lot van de archieven die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter geroofd waren, werden opgebouwd. Elke piste werd nagetrokken. Opzoekingen werden verricht in Duitse archieven en in archieven van de geallieerden in Amsterdam, Parijs, Koblenz, Potsdam, Freiburg im Breisgau, Berlijn, Washington en later ook in Warschau en Kiev. Door de geslotenheid van het toenmalig communistisch systeem en de terughoudendheid (en zelfs onwetendheid) van onze collega's in de DDR, Polen en de USSR was het onmogelijk uitsluitsel te krijgen over de eventuele aanwezigheid van Belgische archieven in de Oost-Europese archiefinstellingen.

Met de toenemende glasnost werd in 1991 het spoor naar Moskou duidelijker. Talrijke door het Rode Leger geroofde archieven uit Duitsland, Polen en het voormalige Tsjecho-Slowakije bleken te zijn ondergebracht in het hermetisch afgesloten Bijzonder (Osoby) Staatsarchief van de Sovjet-Unie.

In maart 1992 vonden we er eindelijk de langgezochte verloren gewaande socialistische en Belgische archieven terug. In deze instelling werden meer dan 250 dossiers van het NISG bewaard. De verbazing was groot toen bleek dat dit niet de enige Belgische of zelfs niet de enige socialistische fondsen waren. De Belgische archiefschat aldaar telde 35 bestanden, bestaande uit 20.088 dossiers met tienduizenden documenten. Het leeuwenaandeel (15.269) is afkomstig van het ministerie van Defensie (1848-1940). Andere bestanden behoren toe aan de vrijmetselarij, joodse organisaties, professoren van de ULB, de rijkswacht, het krijgsauditoraat, de procureur des Konings. 80% van de teruggevonden archieven behoren tot de publieke sector. De overige 20% zijn privé-archieven, vooral afkomstig van organisaties en personen die door de nazi's als subversieve elementen werden vervolgd: socialisten, joden, liberalen en vrijmetselaars.

Door verder opzoekingswerk in het Bijzonder Staatsarchief te Moskou groeide de Belgische archiefschat nog eens aan met 281 dossiers. Deze werden teruggevonden in de door de Russen aangelegde 'Gemengde fondsen van buitenlandse oorsprong'. In totaal bestaat de Belgische archiefschat uit \pm 6000 archiefdozen, met een totaalgewicht van 62 ton, een volume van 160 m³ of een lengte van 1,8 km. Hoewel een teruggave aan ons land en aan de rechtmatige eigenaars voor de hand lag, zou het nog 10 jaar duren alvorens deze restitutie effectief gerealiseerd kon worden.

Vrijwel het belangrijkste aspect van onze verschillende zendingen naar Moskou tussen 1992 en 2002 was het onderhandelen over de teruggave van de Belgische archieven, in de eerste plaats van de socialistische, naderhand ook van alle private archieffondsen waarvoor wij optraden als mandaathouders van de personen en organisaties die een claim hadden op deze archieven. Wij waren uiteraard niet gerechtigd of gemandateerd om eveneens op te treden voor de Belgische overheidsarchieven.

Wij hadden over een mogelijke teruggave verschillende gesprekken met de Russische archiefoverheid. De visie van de Russen op deze archiefproblematiek was aanvankelijk nog niet volledig eenduidig en uitgelijnd, al was er toen goede hoop op een vlugge restitutie. De voorzitter van de Russische overkoepelende archiefcommissie ('Rosarkiv'), prof. dr. R. Pikchoia, gaf op 8 mei 1992 aan Amsab zijn mondeling akkoord tot restitutie. Die kon volgens hem geen probleem opleveren want België was tijdens de Tweede Wereldoorlog een bondgenoot van Rusland en kon dus volgens het internationaal recht deze onwettige Russische oorlogsbuit teruggeisen. Op zijn verzoek contacteerde Amsab de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Willy Claes. Sindsdien werden de restitutieonderhandelingen verdergezet op intergouvernementeel vlak door de respectievelijke ministeries van Buitenlandse Zaken en door de overkoepelende Russische archiefoverheid.

Aan België stelden de Russen als voorwaarde voor de restitutie het reproduceren van alle Belgische archieven ten behoeve van de Russische navorsers. De kosten voor het microfilmen en voor het fotokopiëren van de Russische inventarissen evenals de kosten voor de archiefmappen en -dozen moesten gedragen worden door de Belgische overheid en de betrokken privé-personen en organisaties.

In 1993 verstrakte de Russische houding tegenover de westerse landen, maar toch werd er in de loop van hetzelfde jaar bijna een akkoord bereikt dat zou ondertekend worden naar aanleiding van het bezoek van president Jeltsin aan België in december 1993. Om onduidelijke juridische redenen en tot ontzetting van de Belgische regering werd echter door de Russen afgezien van de ondertekening van het akkoord. Volgens sommige bronnen miste de Russische regering elke juridische basis om tot restitutie over te gaan. Anderen daarentegen meenden dat de verklaring voor de weigering van Jeltsin moest gezocht worden in de instabiele binnenlandse politieke toestand. In 1993 bereikte de machtsstrijd tussen enerzijds de conservatieve, door communisten gedomineerde opperste sovjet en het op politieke en economische verandering gerichte regime van Jeltsin immers haar hoogtepunt. Uiteindelijk besloot Jeltsin in september 1993 de opperste sovjet te ontbinden en nieuwe verkiezingen uit te schrijven voor de nieuwe wetgevende Kamer, de Doema. Daarnaast hield hij een referendum over de nieuwe grondwet, die een sterk presidentieel stelsel in het leven riep. Het verzet van de leden van de opperste sovjet liep uit op de omsingeling en de bloedige bestorming van het Witte Huis, dat de sovjet herbergde. Dit, samen met de verslechterende sociaal-economische situatie en Jeltsins poging tot vestiging van een presidentieel regime, schiep een wrang klimaat. Met de verkiezingen en het grondwetsreferendum van december 1993 in het vooruitzicht wou Jeltsin de confrontatie niet nodeloos opdrijven en nog meer kiezers van zich vervreemden.

Voor de oppositie was het belangrijkste politieke thema, naast het sociaal-economische debacle, de incenstorting van het sovjetimperium. Vele Russen hadden het er zeer moeilijk mee hun rijk te zien verschrompelen van een gevreesde en gerespecteerde eersterangswereldmogendheid tot een geamputeerde rompstaat, die bovendien economisch bankroet was. In hun ogen was dit het gevolg van Gorbatsjovs en Jeltsins concessies aan het Westen, zowel op geopolitiek (met name de ontbinding van het Warschaupact en van de USSR) als op economisch vlak (met name de invoering van de vrijemarkteconomie). Aan deze nefaste en vernederende politiek moest nu maar eens een einde komen.

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat een groot deel van de Russische bevolking verbolgen reageerde toen bekend raakte dat bepaalde West-Europese staten nóg een toegeving van de Russische regering verlangden, met name de teruggave van cultuurgoederen die na de Tweede Wereldoorlog door het Rode Leger en zijn trofeeënbrigades uit de toenmalige asmogendheden en bezette Oost-Europese landen waren weggehaald. Het belangrijkste land dat een dergelijk verzoek deed was Duitsland. De cultuurgoederen die Duitsland wou recupereren waren zeer talrijk en varieerden van boeken en archieven tot kostbare kunstwerken. Vooral dit Duitse verzoek tot restitutie kwam bij de bevolking en bij de communistische en nationalistische politieke oppositie uiterst slecht over. Men vond het schandelijk dat een land als Duitsland, dat destijds onnoemelijk veel materiële en menselijke schade in de Sovjet-Unie had aangericht, het aandurfde zijn cultuurgoederen terug te vragen. De Russische regering was

dus zeker niet happig om de cultuurgoederen te restitueren. Botweg weigeren durfde ze echter ook niet, want Duitsland was de belangrijkste Europese bondgenoot en de grootste kredietverstrekker van Rusland geworden. Om uit deze vervelende impasse te geraken, besloot de Russische regering de zaak aan het parlement (Doema en Federatieraad) over te laten: restitutie kon enkel indien de Doema een juridische basis zou verschaffen. Hiermee schoof de regering het initiatief én de politieke verantwoordelijkheid door naar de Doema, waardoor zij de bilaterale relaties met Duitsland en andere belanghebbende landen voorlopig niet in het gedrang bracht en tezelfdertijd geen electoraal nadelige politieke daden hoefde te stellen. Zolang die juridische basis niet was gelegd, zou er geen restitutie plaatsgrijpen. Vandaar dat Jeltsin op 8 december 1993 weigerde de archiefovereenkomst met België te ondertekenen, en dat ook even later de restitutie van de Franse archieven werd stopgezet. Dit feitelijke moratorium gold voor alle goederen die naar aanleiding van de Tweede Wereldoorlog naar Rusland waren overgebracht, ongeacht de herkomst of de oorspronkelijke eigenaars.

In het parlement werd de door Jeltsin toegeworpen bal gretig door de communistisch/nationalistisch gezinde fractie opgevangen. Verschillende debatten, hoorzittingen en wetgevende initiatieven werden over de kwestie georganiseerd. Daaruit vloeiden twee belangrijke resultaten voort: op 23 maart 1995 werd door de Federatieraad en de Doema een wetsvoorstel geïntroduceerd dat twee jaar lang de debatten inzake restitutie zou beheersen. Het werd onderworpen aan verdere discussies, correcties en aanvullingen. Daarnaast werd in afwachting van de definitieve adoptie van een wet inzake restitutie, op 21 april 1995 een juridisch moratorium gestemd: zolang er geen wet op de restitutie was, werden geen cultuurgoederen teruggeschonken.

Het wetsontwerp was zeer rigoureuus en bepaalde dat alle cultuurgoederen die naar aanleiding van de Tweede Wereldoorlog naar Rusland waren overgebracht krachtens het recht op compensatie voor de geleden oorlogsschade, op enkele uitzonderingen na, eigendom van de Russische Federatie werden. Volgens deze wet kon België wel zijn archieven terugvorderen indien het vóór 1 februari 1950 een claim op zijn verdwenen cultuurgoederen had ingediend. Dit was echter nooit gebeurd, gewoonweg omdat België niet wist dat een deel van die geroofde cultuurgoederen zich in de Sovjet-Unie bevond. Tussen president Jeltsin, de Doema, de Federatieraad en het Russisch hooggerechtshof ontspoon zich in de daaropvolgende jaren een juridisch en politiek steekspel over de draagwijdte, de noodzakelijkheid en de wettelijkheid van de nieuwe archief- en restitutiewet. In februari en maart 1997 keurden de Doema en de Federatieraad dit wetsvoorstel goed. Op 17 maart 1997 stelde Jeltsin zijn veto en weigerde deze wet te ondertekenen, vooral omdat hij in strijd was met internationale afspraken, verklaringen en verdragen die ook door de Sovjet-Unie en haar opvolger, Rusland, waren ondertekend. De belangrijkste daarvan zijn de Haagse Conventie van 1907, de Intergeallieerde Verklaring van 5 januari 1943 en het Handvest van de Verenigde Naties. Deze akkoorden verbieden immers het roven en houden van gestolen cultuurgoederen als compensatie voor de geleden oorlogsschade. Door zijn veto kon Jeltsin de inwerking-

trekking van de wet tijdelijk opschorten en tijd winnen. Daarmee toonde hij zijn goede wil naar de westerse landen toe en vooral naar Helmut Kohl, toenmalige bondskanselier van Duitsland.

Een jaar later, op 14 april 1998, verplichtte het Russisch hooggerechtshof Jeltsin deze wet te ondertekenen, waarop hij dan weer onmiddellijk daarna bij dat hof een klacht neerlegde tegen de legitimiteit van deze wet.

Nog een jaar later, in juli 1999, verklaarde het hof de wet ongrondwettelijk en verplichtte de Doema de wet te amenderen in overeenstemming met de internationale verdragen. Door deze uitspraak konden de restitutiebesprekingen hervat worden. In juli 2000 zou het amendement uiteindelijk goedgekeurd worden door de Doema.

Nu dit juridisch en politiek gevecht tussen de president en de Doema opgelost was, was er al één moeilijke klip omzeild. Het dossier raakte langs Russische zijde eindelijk gedeblokkeerd.

De besprekingen die vanaf de tweede helft van 1999 zowel te Brussel als te Moskou door de Belgische en Russische delegaties gevoerd werden, spitsten zich toe op de (soms onredelijk) hoge vergoedingen die de Russische archiefoverheid vroeg voor de restitutie en voor allerhande bewarings-, inventarisatie- en microfilmkosten.

Tijdens één van deze besprekingen in Moskou op 12 november 1999, waaraan wij deelnamen als mandaathouders van privé-personen en organisaties, werd van Russische zijde nogmaals het principe van de gratis restitutie van de Belgische archieven bevestigd. Maar als een eerste compensatie voor de jarenlange bewaarkosten vroeg de Russische voorzitter de eventuele restitutie van Russische archieven in België of desnoods microfilms ervan als blijk van goodwill ten opzichte van het Russische volk. Hiermee bedoelde hij archieven zoals deze van het Keizerlijk Lyceum van St.-Petersburg en van gevluchte tsaristen, die als depot en niet als eigendom bewaard worden in het Legermuseum in Brussel en in de Université Libre de Bruxelles. Daarnaast vroeg hij ook een bepaalde som voor het microfilmen van een deel van de Belgische archieven in Moskou 'als herinnering aan het feit dat ze zolang in Moskou bewaard werden', wat historisch, archivalisch en wetenschappelijk gezien totaal irrelevant is. Feitelijk waren deze eisen, of deze 'technische kwesties', zoals de Russen ze steeds omschreven, niets nieuws. Ze werden al geformuleerd in 1992 tijdens onze eerste besprekingen met de Russische archiefoverheid.

De basis voor een stevige onderhandelingspositie was voor ons vanaf 1992 steeds dezelfde. Enerzijds een zo volledig mogelijke lijst van Belgische archiefinstellingen, bibliotheken en organisaties die beroofd waren geworden, ook internationale met zetel in België, en anderzijds een zo volledig mogelijke lijst van Belgische bestanden die in de Russische, voor buitenlanders toegankelijke instellingen, bewaard worden. Op die vergadering bleek overduidelijk dat de restitutielijst van Amsab omvangrijker, gedetailleerder en specifiekter was dan de Russische. Het voornaamste besluit van dit eerste officieel overleg lag dan ook in het verlengde van deze vaststelling. De beide partijen zouden als voorbereiding van een tweede ontmoeting in Moskou een volledi-

*Verzegeling van de laatste Belgische archiefdoos met stukken
uit het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis*

ge en gemeenschappelijke lijst opstellen van het te restitueren materiaal. Op die tweede bilaterale bespreking in oktober 2000 werden de formaliteiten afgesproken voor de archiefrestitutie en voor de besprekingen daaromtrent die Eerste minister Guy Verhofstadt en minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel in december 2000 in Moskou met hun respectievelijke collega's zouden voeren. In december 2000 ondertekenden Verhofstadt en Michel het principeakkoord voor restitutie van de Belgische archieven. De technische implicaties ervan zouden nogmaals het onderwerp uitmaken van een bijkomende bespreking die op 15 maart 2001 zou worden afgesloten met de ondertekening van een protocol. Dit protocol stipuleerde onder meer dat het hier enkel ging over overheids- en private archieven die door de Duitse bezetter uit België waren geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog en nadien overgebracht waren naar de Sovjet-Unie om aldaar bewaard te worden in diverse archiefinstellingen; dat de lijsten van het te restitueren archiefmateriaal niet definitief waren en steeds konden aangevuld worden met latere archiefvondsten in Russische instellingen en dat België bereid zou zijn tot restitutie van Russische cultuurgoederen die zich eventueel in België bevonden onder minstens dezelfde juridische voorwaarden. Een ander punt van het protocol poneerde het principe van de kosteloosheid van de restitutie, maar daarop volgde onmiddellijk dat 130.000 US dollar als compensatie voor de gemaakte onkosten moest betaald worden aan de Russische Federatie. De onkosten van de dedouanering werden door de Russische Federatie gedragen, terwijl de transportkosten en de daarmee verbonden verzekeringsbedragen ten laste vielen van de Belgische partij. Dit bedrag kan enorm lijken, maar we denken dat dit voor de Russen een minimum was. Ter vergelijking: de Belgische staat betaalt voor een veelvoud aan materiaal (achtmaal het volume) eenzelfde som als Nederland. Bovendien kreeg Nederland in eerste instantie slechts één derde van het opgevraagde materiaal terug. Voor het overige materiaal, waaronder het archief van de Nederlandse vrijmetselaars, eisten de Russische archiefdiensten nader onderzoek.

Na de ondertekening van dit protocol keerden we in april 2001 nogmaals terug om gezamenlijk de definitieve restitutielijsten samen te stellen, inclusief het bibliotheekmateriaal. Uitgaande van het principe dat het in Osoby samengebrachte bibliotheekmateriaal als gedrukt archief kon gekwalificeerd worden en dus een integrerend deel uitmaakt van het ganse archief, lag de zending in het verlengde van deze van 15 maart. Tijdens onze vorige zendingen waren we er immers achter gekomen dat het Osoby-archief ook gestolen Belgisch bibliotheekmateriaal bewaarde. België bleek het enige land te zijn dat ook zijn rechtmatige eigendom aan boeken terugwilde. In totaal zitten in het Osoby-archief meer dan 30.000 titelbeschrijvingen. Uiteindelijk werden er 1200 boeken en tijdschriften geselecteerd, waaronder verschillende unieke exemplaren. De Russische archiefoverheid was totaal verrast door dit vlugge resultaat en verklaarde dat het protocol niet tegelijkertijd en integraal kon uitgevoerd worden voor wat het bibliotheekmateriaal betrof. Hiervoor moest eerst een volledig nieuwe procedure opgestart worden met de aanstelling van een commissie van boekenexperts. Vervol-

gens moest Amsab bewijzen kunnen voorleggen van die boekenroof en van die overbrenging naar het Osoby-archief. Uiteindelijk plaatste de Russische archiefoverheid de Amsab-navorsers voor een moeilijk dilemma door de reeds besloten archiefrestitutie te koppelen aan de nog te onderzoeken boekenrestitutie:

- ofwel werd de archiefrestitutie uitgevoerd zonder de boekenrestitutie die nog moest voorgelegd worden aan een commissie van boekenexperts;

- ofwel gebeurde de archiefrestitutie pas na het onderzoek van de boekenexperts;

Omdat het tweede alternatief nog maanden, misschien zelfs nog jaren kon aanslepen, opteerden wij voor de onmiddellijke archiefrestitutie zonder het bibliotheekmateriaal, goed wetende dat daarvoor niet meer hetzelfde enthousiasme en dezelfde inzet zouden kunnen opgewekt worden bij de bevoegde overheidsinstanties, en dat daardoor aan de Russen de mogelijkheid werd gegeven om nieuwe eisen te stellen. Ook wilden wij vermijden dat daardoor problemen zouden rijzen bij de goedkeuring van de Belgische archiefrestitutielijsten door de Bijzondere Russische Regeringscommissie in september 2001 en bij de ondertekening van het desbetreffende decreet door president Poetin in december 2001.

Juist tien jaar na de ontdekking in het Bijzonder Staatsarchief, besliste de Russische regering de Belgische archieven te restitueren in de periode van 14 mei tot 22 mei 2002. In tegenstelling tot de andere westerse landen besliste België het transport niet te laten uitvoeren door een private verhuisfirma maar door het Belgisch leger. Eerst werd gedacht aan de Belgische luchtmacht die met 4 C 130's vrachtvliegtuigen de archieven zou overvliegen naar Melsbroek. Uiteindelijk besliste de legerleiding het transport te verzekeren door een tiental speciale containercamions. Met de escortewagens legde de colonne 6000 km af via Berlijn, Warschau, Minsk naar Moskou.

De Belgische overheid droeg aan Amsab de controle en de verificatie op van de in te laden archiefdossiers van privé-personen en -organisaties; de Historische Dienst van het leger deed hetzelfde voor de archieven van de Belgische openbare besturen.

Een dag vóór het inladen betwistte de Russische archiefoverheid nog de Belgische oorsprong van 32 archiefdossiers. Na zeer harde en langdurige onderhandelingen gaven de Russische archivariissen toe op 28 dossiers. Van de 4 overige dossiers behoorde 1 toe aan een Franse archiefvormer; terwijl de 3 andere dossiers weerhouden werden voor diepgaander onderzoek. Deze 28 dossiers werden echter niet samen met het andere archiefmateriaal gerestitueerd. Hoogst waarschijnlijk zullen ze per diplomatieke valies teruggegeven worden.

Daarnaast is er in Moskou nog heel wat Belgisch archief- en bibliotheekmateriaal dat zijn weg nog niet heeft teruggevonden naar huis. Vooreerst zijn er de belangrijke stukken die door het Osoby-archief overgemaakt werden aan het Archief van de KGB of aan het Marx-Lenin-Instituut, transfers die aangeduid staan in de inventarissen. De Russische archivariissen waren ondanks herhaald aandringen niet bereid tot een reconstructie van de oorspronkelijke archiefbestanden. Het Archief van de Oktoberrevolutie weigerde vorig jaar zelfs inzage in zijn collecties met de melding dat de Amsab-onder-

zoekers, nochtans op officiële zending, opnieuw contact konden opnemen na de restitutie aan ons land. Veel omvangrijker is het volume van de gedrukte stukken die bij verwerking uit de archiefbestanden werden gelicht en ondergebracht in de bibliotheek van het Oso-by-archief. België diende als eerste een gemotiveerde aanvraag in voor restitutie van die essentiële onderdelen, die echter op een nauwelijks onderbouwd njet van de Russische overheid stuitte.

Op 27 mei 2002 kwamen de legercamions in Brussel aan. De archieven werden onmiddellijk opgeborgen in het Legermuseum. De socialistische archieven kregen van onze minister van Landsverdediging Flahaut een bijzondere beschermde plaats in het hermetisch afgesloten compactstelsel van het museum. Hopelijk wordt dit geen nieuwe lijdensweg voor deze socialistica en worden ze zo vlug mogelijk opengesteld voor het historisch onderzoek.

In principe keren de teruggebrachte bestanden terug naar de rechtmatige eigenaars. Uiteraard is daaromtrent al enig onderzoekswerk verricht door Amsab, op basis van het materiaal dat tot voor kort enkel in Moskou en in Kiev te raadplegen was. Voor een aantal archiefvormers zijn goed gedocumenteerde dossiers voorhanden die op basis van identificatie en reconstructie van de rechtsopvolging uitsluitsel geven over de bestemming van de archieven. Voor het archief van het NISG komt men op die manier uit bij P&V Verzekeringen die ondertussen al werd aangezocht voor een bewaargeving bij Amsab. Andere socialistische fondsen komen toe aan de Federatie van Belgische coöperatieven (Febecoop), waarbij Amsab ook een aanvraag tot bewaargeving heeft ingediend.

Met deze archiefrestitutie vanuit het Russisch Bijzonder Staatsarchief is een zeer belangrijke fase afgesloten in de zoektocht van Amsab naar de verloren gewaande socialistische archieven van vóór de Tweede Wereldoorlog. In een volgende fase zal Amsab opzoekingen verrichten en besprekingen voeren opdat ook de geroofde boeken uit Rusland zouden kunnen terugkeren. Tezelfdertijd wil het besprekingen opstarten met andere Europese landen over de teruggave van kleine fondsen van geroofde socialistische en maçonnieke archieven die historisch nauw aansluiten bij de Belgische dossiers die in Moskou werden teruggevonden.

En misschien liggen er nog verloren gewaande Belgische archieven in Frankrijk, Duitsland, Nederland, de USA,...

A never ending story!